

garium (colle. Moreau, LXVIII); 1164: *Balager* (Sanahuja, o. c. 25n); 1228: *Balagero* (BABL I, 286); 1359: *Balaguer* (CoDoACA XII, 23).

Mn. Joan Segura dóna altres cites de *Balagarius* i *-aguer* en l'Arx. de Sta. Coloma de Queralt (*Veu Monts*. 1894, 23). En la forma *Balaguer*, i rimant amb *corsier*, *Montpeslier* etc., ja l'usa el trobador Peire Vidal en el sirventès *Drogoman, sénber* (que hom data de 1181).¹

Balaguer ja fou pres als moros una primera vegada a fi S. xi, amb data que CCandi rectifica de Monfar, en l'a. 1094 (segons docs. del *Cart.* de Tavernoles, 26, fº 73, 74, 77; *Mi. Hi. Cat.* II, 13). Però la reconquesta definitiva no es va realitzar sinó el 1106, col·laborant-hi R. Berenguer III i Pero Ansúrez (Soldevila *Hi. Cat.*, 109; GGC, 209).

N'hi ha algunes notícies arcaiques en fonts musulmanes, i en altres de cristianes relatives a quan era en mans dels moros. Totes les quals donen la forma del nom en variants sense *-r*, coincidint així amb la grafia del citat doc. inicial, de 1024. Yaqût escriu *b(a)lag(a)yy* en lletres àrabigues (Alemany, *Geogr.* pp. 80, 99). *Balagaium* 1024 (supra). *Balaguet* o *Balaguet* en la *Chanson de Roland*. Se cita *Balagé* d'un manuscrit àrabic de Tunis, en contar la batalla d'Al-besa a. 1003 (Rovira i V., *Hist. Cat.* III, 577).

Un «historiador carolingi Aimonius»¹ (copiat i en part extractat per P. de Marca) (*Marca Hisp. seu limes Hi.*, llibre III, cap. xxix, 332.18f) conta que, havent uns monjos anat a Saragossa, sota la protecció del comte Salamó de Cerdanya, en tractes amb el califa de Còrdova, en l'a. 864, a rescatar les despulles del màrtir St. Vicenç, en tornar cap a terra cristiana van fer la primera parada: «mansio ad *Balagium* oppidum, iuxta fluvium Segarim, in quadam insula», o sigui en una illota del Segre davant de Balaguer; és clar que això no s'ha d'esmenar en *Balaguerium* com proposava Marca, esmena massa innovadora, però sí en *Balagaium* com el 1024 etc. i les altres dades (havent-se errat *ai* en lloc dels tres pals de *iu*, que anaven seguits dels altres cinc traços verticals de *um*).²

ETIM. Tot plegat aquestes dades ens permeten establir com a base ferma, almenys la forma *BALAGAIU*, sense *-r*: com sigui que el canvi de *-AIU* > rom. *-ei* en *-eir* (*Balaguer*, *Balagarium*) és un cas de simple canvi de sufix; una facilíssima i quasi fatal trivialització. Això ja és un gros entrebanc per acceptar que sigui un derivat del nom de la planta *bàlec* junt amb l'absència o raresa del *bàlec* pròpiament dit en aquelles comarques, que ens deixa ben escèptics (com apunta en l'article *bàlec* del *DECat* n. 22), per acceptar aquesta simple etimologia fitonímica.

Cert que no en trobem cap més, almenys en termes ben concrets. Descartem sense vacillar la idea d'un arabisme que ha llançat algun aficionat (mots inexistents els que ahega Sanpere i Miquel, *Top* 134 etc.); encara que hi hagi realment una arrel àr.: *blġ* 'ser profund, intens', 'eloqüent, eficaç' (Dozy, *Suppl.* I, 113b) en part. act. *bâliġ* (NP *Baleġb* a Algèria); car ni que postuléssim un adjectiu nisba *balġi, que fóra ben ar-

bitrari, no ens explicaria la terminació *-AIU* (ni *-ARIU*). I ja la naturalesa de tan cabdal topònim, amb la seva primerenca consolidació des d'abans de l'a. 800, també descoratja del tot la noció d'un nom manllevat i indueix a creure'l pre-romà, en una forma o altra.

Si pensem en el cèltic estarem en terreny més seriós. No és perquè ens hi encoratgi la terminació, que en tot cas no s'explicaria —p. ex. a base de *-OIALO-*, o de l'ibero-bascoide *-OI*, que fonèticament tiren per altra banda. Ja no podem negar del tot que *-AIU* pugui ser cèltic o altrament indoeuropeu, si bé és cert que tampoc és terminació típica dels celtes. Els homònims i parònims, que després detallaré, en gran part poden contenir verament el sufix romànic *-ARIUM*, més que *-AIU-*, i alguns d'ells, si no tots, bé poden ser derivats de la planta *bàlec*.

Pel que fa a *-AIU-*, aquesta sufixació té un aspecte clarament indoeuropeu i es retroba en altres NLL preromans del Nordest, en particular el del Puig de *Bu(r)garaig* (i poble de *Bugarach*) a les Corberes, per a l'origen del qual (potser cèltic format amb *uero-*), V. els meus *Btr. z. Nfg.* 1973, p. 268, i un *Caraig* dels Aspres, que En Galsoy ens promet tractar en art. especial [cf. el pre-romà *KARIO-* 'quer']. Cf. també nota a *Balaig*.

Ahuc per al problema del nom de la nostra ciutat, tampoc no hem de descartar que vingui d'un nom de planta o vegetal, car no hi ha sols el *Sorothamnus Purgans* o el *Cytisum Scoparium*, noms del *bàlec* estricte; sinó homònims dins el gènere de les plantes d'escombra o ginestàcies, que certament no escassegen per allà; i altrament hi ha també el tipus *bàlago* 'jaç de palla', «montón de mies seca», propi del cast., i en particular lleonès, baix-arag. i port. dial. (*DECat* I, 595b14 ss.; *DECH* I, 464a15-60), lligam que no toparia amb cap objecció geogràfica. Cèltic tanmateix? Sorrotàptic...?

BIBLGR. La darrera i més documentada exposició històrica en P. Sanahuja, *L'Antiga Ciutat de Balaguer*, 207, pp., Lda. 1930; M. Jiménez Catalán, *Apuntes para la Historia de Balaguer*, 216 pp., Lda. 1912; J. Ma. Pou, *Història de la Ci. de B.*, 392 pp. Manresa 1913.

HOMON. i PARON. a) *Balaguer* a l'alt Conflent, agr. al poble *Prats de Balaguer*, mun. de. Fontpedrosa, pron. *bələgə* (*prádz də bələgə* oït allí, a Fontpedrosa i a Saltó, 1960, que els francesos i àdhuc algun rossellonès mutilen sense solta en *Prats-Balaguer*). ANT. 854: «in villa *Balagari* et Alione» [= Llo] (*MarcaH.* 808, i Abadal, *Eixalada*, 135); 855: *Balagarium* (Alart); 962: «Pratos vel in valle *Balagaria*» (Abadal, o. c. 191); 965: *Balaguer* (Alart); 968: «villam *Balagarii*» (Abadal, 192); *Balaguer*, 1359 (*CoDoACA* XII); 1435: *Balaguerio* (s. v. *Prats*, i Abadal, 198). Aquest és derivat indubtable de la planta pirinenca *bàlec* (cf. la construcció adjectival *valle Balagaria* de 962). Ponsich (*Top.* 107) hi afegeix encara alguna menció posterior S. ix.

b) *El Balaguer*, mas, p. Viver (Bgd.), vaig passar-hi a. 1930.